

EMBLECAT

Revista de l'Associació Catalana d'Estudis d'Emblemàtica. Art i Societat.

SECCIÓ: FESTA I TRADICIONS**Les exèquies del bisbe Eustaquio de Azara i Perera**

Jose A. Ortiz

joseaortiz50@yahoo.es

Resum

Les exèquies funerals són una font per entendre la societat barroca. Les fonts documentals, literàries i gràfiques ens permeten esbossar una aproximació als funerals dels bisbes de Barcelona a finals del segle XVIII. Proposem una lectura d'aquestes fonts sobre el bisbe Eustaquio de Azara i Perea.

Paraules clau: Eustaquio de Azara i Perera, exèquies funerals, mort, segle XVIII, bisbe, Barcelona.

Resumen**Las exequias del obispo Eustaquide Azara y Perera**

Las exequias funerales son una fuente para entender la sociedad barroca. Las fuentes documentales, literarias y gráficas nos permiten esbozar una aproximación a los funerales de los obispos en la Barcelona del final del siglo XVIII. Proponemos una lectura de estas fuentes sobre el obispo Eustaquio de Azara y Perera.

Palabras clave: Eustaquio de Azara y Perea, exequias funerales, muerte, siglo XVIII, obispo, Barcelona.

Abstract**The funeral of Bishop Eustaquio de Azara y Perera**

The funeral obsequies are sources to understand the baroque society. Documentary, literary and graphic sources allow us to outline the approach of bishop funerals in Barcelona in the late eighteenth century. We suggest to read this type of sources about the bishop Eustaquio Azara and Perera.

Key words: Eustaquio Azara and Perera, funeral obsequies, death, 18th century, bishop, Barcelona.

Text i imatge per les exèquies del bisbe Eustaquio de Azara i Perera

Jose A. Ortiz

“A las dos horas y media de la madrugada del día 24 de junio del año 1797 acometio un repentino accidente de apoplexia al Ilustrísimo Don Eustaquio de Azara y Perera [...] que le duró hasta las seis y quarto de la misma mañana en que murió [...]”¹

Amb aquestes paraules la documentació conservada a l'Arxiu Diocesà de Barcelona ens descriu la mort del bisbe Eustaquio de Azara l'any 1797. Aquesta font primària ens permet acostar-nos, a més a més, al desenvolupament oficial de les exèquies d'aquest personatge. Les campanes eren el so que acompanyava la mort del bisbe tant a la catedral com a les parròquies de la diòcesi: “Inmediatamente después de su muerte se anuncio esto por la Santa Iglesia Catedral siguiéndose los nueve toques de campanas según estilo [...] se paso aviso a las Iglesias Parroquiales de esta ciudad para hacer los toques de campanas quando los haria la Santa Iglesia, encargando a sus comunidades que en los días 26, 27 y 28 por mañana y noche viniesen en procesión al Palacio a cantar el responsorio que acostumbran”.² Aquest ritual funerari de la jerarquia eclesiàstica barcelonina el podem retrobar en altres morts com la del bisbe Gabino de Valladares, anterior a Eustaquio de

Azara.³

Eustaquio de Azara fou abat del monestir de Santa Maria d'Amer i de Roses, prior de Sant Cugat del Vallés (1784-1788), bisbe d'Eivissa (1788-1794) i de Barcelona (1794-1797). Era membre de la família aragonesa dels Azara de Barbuñales, que destaca per la presència d'alguns dels seus membres en la societat espanyola de finals del segle XVIII. Els seus germans van tenir càrrecs d'importància, com el diplomàtic José Nicolás de Azara (ambaixador espanyol davant la Santa Seu, 1784-1798, i ambaixador a França, 1798-1799 i 1801-1803) o l'oficial del Real Cuerpo de Ingenieros Félix de Azara (més conegut com a naturalista per l'edició *Essais sur l'Histoire naturelle des Quadrupèdes de la province du Paraguai*, de l'any 1801). Sobre la família Azara trobem la publicació de Basilio Sebastián Castellanos de Losada de l'any 1849 que ens presenta una panoràmica àmplia sobre els diferents membres de la nissaga⁴ a la qual podríem afegir els últims estudis, com la tesi doctoral de García Portugués.⁵

Si ens centrem en el nostre protagonista, la documentació conservada a l'Arxiu Diocesà de Barcelona ens ofereix noves aproximacions a la seva figura⁶ així com les diverses

1. ADB, *Registra Communium 1795-1798*, 349 i ss.

2. Ídem. *Les circulars sobre la mort del bisbe comencen a circular entre les parròquies deixant constància en la documentació del citat arxiu: Registra Communium 1795-1798*, 351 i *Registra Communium 1795-1798*, 352.

3. ADB, *Registra Communium 1792-1794*, 401 i ss.

4. CASTELLANOS DE LOSADA, 1849.

5. GARCÍA PORTUGUÉS, 2007.

6. ADB, *Episcopologi Eustaquio Azara (1794-1797)*.

EMBLECAT

Revista de l'Associació Catalana d'Estudis d'Emblemàtica. Art i Societat.

referències bibliogràfiques.⁷ Però potser, un dels textos que més ens pot acostar al personatge és la relació de les seves exèquies publicada el mateix any de la seva mort, en la qual es recullen els detalls sobre la vida del difunt, sobre el seu funeral i una exaltació de les seves virtuts cristianes. En aquest cas el text s'enriqueix amb la imatge de F. G. Gaig gravada per Pasqual Pere Moles.

El amigo de los hombres, elogio que en las solemnes exequias celebradas por la Real Junta del Hospicio i Refugio de esta ciudad en su iglesia el día 29 de julio de 1797 a su difunto presidente el ilustrísimo seños D, Eustaquio de Azara obispo de esta Diócesis (...), d'Izquierdo i Capdevila, editat a Barcelona per Francisco Suriá i Burgada l'any 1797,⁸ és el testimoni de l'exaltació de la mort tal i com reflexiona Soto Caba,⁹ "instrumento de ostentación y la proyección de un poder".¹⁰ Seguint a l'autora, les relacions consten de tres parts: la justificació de la cerimònia, la descripció de l'arquitectura i el discurs laudatori.¹¹ Si ens centrem en el discurs laudatori del nostre exemple, observem com l'escriptor repassa la vida del bisbe fent atenció a diferents moments i fites que són exemple de virtut cristiana i pels fidels, exaltació que seguiria les consignes tridentines, encara vigents a finals del segle XVIII, de cercar en perso-

natges religiosos exemples de vida. El text enalteix les seves virtuts com a exemple de bon cristià, "perfecto imitador del Hijo de Dios", que va portar a terme una vida destinada a millorar la situació dels altres en els seus diferents càrrecs com abat, prior i bisbe. Eustaquio de Azara "empleo su vida en beneficiar á todos" i això el porta a ser considerat "el amigo de los hombres." La seva figura és símbol de renúncia i senzillesa, i esdevé un mirall on els fidels poden emmirallar-se: "¡Ricos! ¿Quando finalmente os determinareis á imitar la conducta de Eustaquio?".

La mort és igualadora. El caràcter de *vanitas* sempre està present en aquesta tipologia literària: una reflexió sobre la inevitable fi de les nostres vides que afecta a tothom. La mort del bisbe és una ocasió per adoctrinar sobre la necessitat de preparar-se en vida per fer front al nostre final ineludible. El fons catequètic està present en aquestes manifestacions col·lectives de la mort. L'oració fúnebre del bisbe així ho recull a *Oracion funebre que en las solemnes exequias que el M.I. Cabildo de canonigos de la santa iglesia de Barcelona celebros por el alma de su difunto prelado (...) D. Eustaquio de Azara,* de Jaume Pelfort, editat a Barcelona per Francisco Suria y Burgada.¹² Aquest autor ens parla del dolor de la mort,

7. BURGOS, 1996, p. 231-258; CASTELLANOS DE LOSADA, 1849, p. 29-62; CUENCA, 1973, p. 115-139; SUBIRANA REBULL, 2003, p. 651-666; QUÍLEZ, 2009, p. 5.

8. Barcelona, Biblioteca Universitat de Barcelona, 07 B-54/5/4-2 i altres exemplars.

9. SOTO CABA, 1991.

10. SOTO CABA, 1988, p. 113.

11. SOTO CABA, 1991, p. 13.

12. Barcelona, BUB 07 B-65/3/5-6, 07 B-45/2/6-4, 07 XVIII-5822-18 i 07 B-54/5/4-1.

Text i imatge per les exèquies del bisbe Eustaquio de Azara i Perera

Jose A. Ortiz

la pèrdua, que el contraposa a l'esperança de la resurrecció, el "intercedes dolor", de la Redempció per la mort de Crist. La mort d'Eustaquio Azara és un exemple de virtut i de mort cristiana.

El text es relaciona directament amb una imatge que és una mostra de festa funerària a finals del Barroc, esdevenint un dels exemples de com les manifestacions efímeres eren portes d'entrada per les noves modes de gust neoclàssic.¹³ Aquest gravat signat "F. G. Gaig inv." i "P. P. Moles scu." ha portat certa controvèrsia ja que Subirana i Rebull i altres autors recullen la possibilitat que sigui una repetició d'un dels túmuls ideats per als funerals del comte de Lacy.¹⁴ El túmul que presentem¹⁵ per les exèquies d'Eustaquio Azara és un cadafal de tres cossos, amb obelisc. La seva iconografia és senzilla, allunyada dels discursos emblemàtics barrocs. Quatre figures femenines representen les quatre virtuts cardinals: templança, justícia, prudència i fortalesa. El tot acompanyat d'il·luminàries. Destaca la fortalesa, virtut exaltada en els textos com una de les qualitats del protagonista: "emprender para lo bueno y honesto cosas arduas y grandes"¹⁶ tal com mostra la seva biografia i les referències literàries a personatges bíblics. L'estil seria una transició entre els muntatges simbòlics barrocs i l'estilització clàssica que retrobarem en

obres contemporànies i posteriors a aquesta.

El Text i la imatge sobre la mort en les fonts documentals ens remeten a la vida de la societat del segle XVIII. La mort ens parla d'art, d'història, de societat, de religió... Les relacions de successos funeraris són una forma d'elaborar una història social de l'art atenent a les diferents disciplines que ens permeten comprendre millor el fet artístic inserit en el seu context.

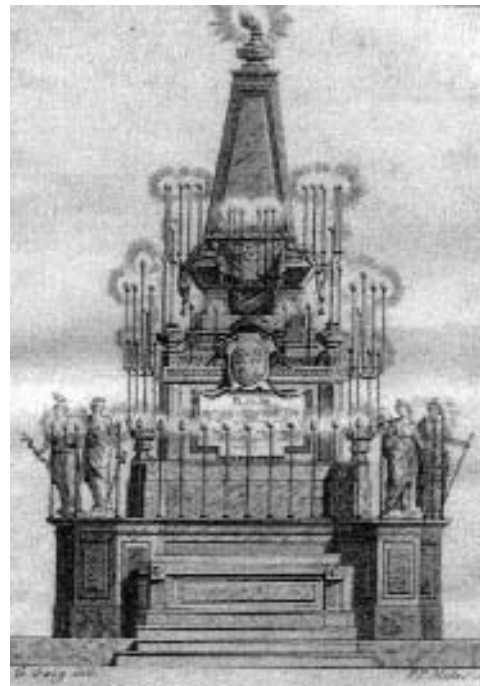

Fig. 1: Pasqual Pere Moles, *Túmul exèquies del bisbe de Barcelona Eustaquio Azara*, 1797. BUB, 07 B-54/5/4-2.

13. BONET CORREA, 1990.

14. CAPMANY, 1925-1926; GARCÍA PORTUGUÉS, 1998, p. 371-380, i nota 5, p. 715; SUBIRANA REBULL, 1990, p. 239, núm. 141.

15. Barcelona, Biblioteca Universitat de Barcelona, 07 B-54/5/4-2; Barcelona, Gabinet de Dibuxos i Gravats, MNAC, R. 8270/G.

16. PELFORT, 1797.

EMBLECAT

Revista de l'Associació Catalana d'Estudis d'Emblemàtica. Art i Societat.

DOCUMENTS

Arxiu Diocesà Barcelona (ADB)

- Episcopologi Eustaquio Azara (1794-1797).
- Registra Communium 1792-1794, 401 i s.
- Registra Communium 1792-1794, 527 i s.
- Registra Communium 1795-1798, 349 i s.
- Registra Communium 1795-1798, 351..
- Registra Communium 1795-1798, 352..

Biblioteca Universitat de Barcelona (BUB), 07 B-54/5/4-2.

Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), Gabinet de Dibuixos i Gravats, R. 8270/G.

BIBLIOGRAFIA

BONET CORREA, A., *Fiesta, poder y arquitectura. Aproximaciones al barroco español*, Madrid, Akal, 1990.

BURGOS RINCÓN, J., "Los libros privados del Clero. La cultura del libro del clero barcelonés en el siglo XVIII" en *Manuscrits*, 14, 1996, p. 231-258.

CAPMANY, A., "Arquitectura Decorativa Funeraria", *Gasetta de les Arts*, núm. 37, p. 4-5; núm. 38, p. 5-6; núm. 44, p. 1-2; 1925-1926.

CASTELLANOS DE LOSADA, B. S., *Panteón biográfico-moderno de los ilustres Azaras de Barbuñales en el antiguo reino de Aragón*, Madrid, Imprenta de la viuda de Sanchiz é hijos, 1849.

CUENCA, J. M., "Notas para el estudio de la Iglesia catalana: la actitud de la jerarquía de Barcelona ante la revolución francesa (1790-1795)", *Estudios sobre la Iglesia española del XIX*, Madrid, Rialp, 1973, p. 115-139.

GARCÍA PORTUGUÉS, E., "Cambios y pervivencias en los túmulos de nobles y militares en la Cataluña del siglo XVIII", *IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Catalunya i Europa a l'Edat Moderna*, vol. I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 14-18 de desembre de 1998, p. 371-380.

GARCÍA PORTUGUÉS, E., *José Nicolás de Azara i la seva repercussió en l'àmbit artístic català*, Tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona l'any 2007. [En línia: <http://www.tesisenxarxa.net/TDX-0922110-095426/>]

IZQUIERDO I CAPDEVILA, J., *El amigo de los hombres, elogio que en las solemnes exequias celebradas por la Real Junta del Hospicio i Refugio de esta ciudad en su iglesia el dia 29 de julio de 1797 a su difunto presidente el ilustrísimo seños D, Eustaquio de Azara obispo de esta Diócesis (...)*, Barcelona, por Francisco Suriá i Burgada, 1797.

PELFORT, J., *Oracion funebre que en las solemnes exequias que el M.I. Cabildo de canonicos de la santa iglesia de Barcelona celebros por el alma de su difunto prelado (...)* D. Eustaquio de Azara, Barcelona, per Francisco Suria y Burgada, 1797.

QUÍLEZ CORELLA, F., "El retrat del bisbe de Barcelona de Joseph Bernat Flaugier", *Butlletí MUHBA*, núm. 16, 2009, p. 5.

SOTO CABA, V., *Catafalcos reales del Barroco Español*, Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1991.

SOTO CABA, V., "Teatro y Ceremonia: algunos apuntes sobre las exequias barrocas", *Revista de la Facultad de Geografía e Historia*, núm. 2, 1988, p. 111-138.

SUBIRANA REBULL, R. M., "Academiscisme versus neoclassicisme a l'escola gratuïta de dibuix de Barcelona", *Revista Pedralbes*, núm. 23, 2003, p. 651-666.

SUBIRANA REBULL, R. M., *Pasqual Pere Moles i Coronas*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1990.

